

Józef Muszyński

Uniwersytet Medyczny w Poznaniu, Studenckie Koło Naukowe Historii i Filozofii Medycyny

Zawód felczera – kiedyś i dziś

The feldsher profession – past and present

STRESZCZENIE

Zawód felczera pojawia się w polskich źródłach pisanych już w XVII wieku, początkowo w kontekście wojskowym. W miarę rozwoju starano się uregulować jego pozycję w systemie służby zdrowia. W latach powojennych zaczęto postrzegać go jako rozwiązanie problemu niedoboru kadr medycznych. Jednak ograniczenia tej profesji oraz rozwój innych zawodów związanych z ochroną zdrowia spowodowały zmniejszenie jej roli w Polsce. Mimo to w niektórych krajach felczer ma duże znaczenie. W literaturze opisano również podobne zawody, których przedstawiciele pełnią obowiązki pokrywające się z kompetencjami felczerów. Świadczy to o trwałym i międzynarodowym charakterze tej profesji, co znajduje odzwierciedlenie w różnych kontekstach kulturowych i systemach opieki zdrowotnej. Celem niniejszej pracy było przedstawienie zmian zachodzących w podejściu do zawodu felczera i jego obowiązków w Polsce i na świecie.

Słowa kluczowe: felczer, asystent lekarza, lekarz, paramedyk, personel medyczny


ABSTRACT

The profession of feldsher appears in Polish written sources as early as the 17th century, initially in a military context. As it developed, efforts were made to regulate its position within the health care system. In the post-war years, it began to be seen as a solution to the shortage of medical personnel. However, the limitations of the profession and the development of other medical career paths have reduced its role in Poland. Nonetheless, in some countries, it is still of great importance. The sources also describe similar professional roles whose responsibilities overlap with those of feldshers. This demonstrates the enduring and international nature of this profession, which is reflected in different cultural contexts and healthcare systems. The purpose of this study was to present the changes taking place in attitudes towards the profession of feldsher and their duties in Poland as well as around the world.

Keywords: feldsher, physician assistant, doctor, paramedic, medical staff

Adres do korespondencji / Address for correspondence: joozef.muszynski@gmail.com

ORCID:  <https://orcid.org/0009-0000-7229-4747>

Licencja/License: CC BY 4.0 

WSTĘP

Termin „felczer” pochodzi od niemieckiego słowa *Feldscher* i początkowo oznaczał chirurga polowego wykonującego proste zabiegi chirurgiczne. W tym czasie zawód ten był ściśle związany z wojskiem. Z biegiem czasu określenie to uległo ewolucji, a już w XX wieku „felczerem” nazywano pracownika służby zdrowia posiadającego wykształcenie średnie oraz umiejętności w zakresie wykonywania prostych czynności lekarskich (*Słownik języka polskiego*, 1978). Obecnie, w świetle postępu w różnych dziedzinach medycyny, w niektórych regionach obserwuje się zmiany prowadzące do redefinicji roli felczera. Niniejsza praca miała na celu przesłedzenie przemian w podejściu do tego zawodu oraz ewolucji obowiązków związanych z tą profesją, ze szczególnym uwzględnieniem tych, które zaszły w Polsce i na świecie.

MATERIAŁY I METODY

Dokonano przeglądu artykułów oryginalnych, przeglądowych, Dziennika ustaw Rzeczypospolitej Polskiej, książek i stron internetowych w języku polskim, angielskim oraz rosyjskim, które skupiały się na historii, obowiązkach i przemianach w zawodzie felczera w Polsce i na świecie. W artykułach poruszono treści dotyczące historii, obowiązków i przemian w zawodzie felczera. Odrzucono streszczenia z materiałów konferencyjnych oraz opisy sylwetek pojedynczych osób. Do wyszukiwania publikacji wykorzystano bazę danych Google Scholar, PubMed, a także Multiwyszukiwarkę Biblioteki Uniwersytetu Medycznego w Poznaniu. Przegląd literatury odbył się pomiędzy listopadem 2023 roku a styczniem 2024 roku. W tym czasie wyszukiwano hasła: *feldsher OR physican assistant OR history of feldshers OR felczer*, uzyskując 1419 wyników. Powtarzające się prace zostały odrzucone. Po zapoznaniu się z treścią artykułów podejmowano decyzję o włączeniu ich do przeglądu lub o ich odrzuceniu.

ZAWÓD FELCZERA W POLSCE PRZED II WOJNĄ ŚWIATOWĄ

Słowo „felczer” po raz pierwszy pojawia się w księgach kanclerskich w połowie XVII wieku (AGAD Warszawa, 2024). Termin ten często mylnie zamieniono z „cyrulikiem” stosowanym w staropolszczyźnie (Arcta, 1946). Zgodnie z definicją felczer jest zawodem pomocniczym, uprawniającym do udzielania pomocy medycznej chorym. W okresie I Rzeczypospolitej felczerzy wydawali leki zalecone przez chirurga sztabowego i zastępowali go w razie jego nieobecności. Ponadto odpowiadali za przeglądy rekrutów pod kątem profilaktyki chorób wenerycznych oraz wystawiali świadectwa medyczne (Urbanek, 2011). W czasach Księstwa Warszawskiego wprowadzono dokument Etat chirurgów, medyków, felczerów, aptek i potrzeb lazaretowych dla 3 legionów Wojsko Narodowe dzisiaj składających, który regulował służbę zdrowia w wojsku, obejmując również felczerów (Turos, 2012). Kolejne wzmianki pojawiają się w 1815 roku, w okresie powstawania armii Królestwa Polskiego, gdzie zatrudniani byli felczerzy batalionowi. W latach 1815–1818, podczas reorganizacji wojskowej służby zdrowia, termin „felczer” stosowano zamiennie z „cyrulikiem”, „pomocnikiem chirurga”, „podchirurgiem” oraz „golarzem” (Gembarzewski, 1903). Z kolei w 1818 roku wprowadzono etaty chirurgów pierwszego i drugiego rzędu. Ci pierwsi mieli uprawnienia do leczenia chorób wewnętrznych i zewnętrznych, podczas gdy ci drudzy, zwani także cyrulikami, mogli wykonywać jedynie podstawowe zabiegi. Aby zostać chirurgiem drugiego rzędu, konieczne było wykazanie się znajomością podstaw anatomii oraz umiejętnościami w zakresie opatrywania ran, leczenia wrzodów, guzów, złamań oraz przeprowadzania zabiegów takich jak puszczenie krwi i udzielanie pomocy w nagłych wypadkach (Giedroyc, 1913). W tym okresie nie istniał formalny system kształcenia felczerów. Nauka odbywała się w formie konfrateryjnej i obejmowała 6 lat czeladnictwa lub pracy pod opieką lekarza w jednym ze szpitali, po czym kandydaci zdawali egzamin. Pierwsze wzmianki o uregulowaniu kształcenia zawodowego pojawiły się w 1818 roku, gdy

planowano założenie szkoły dla felczerów przy Szpitalu Głównym Wojskowym w Warszawie. Według źródeł szkoła ta funkcjonowała między 1818 a 1824 rokiem, a naukę w niej pobierało 24 uczniów. Wykłady prowadzili chirurdzy szpitalni. W 1826 roku na Wydziale Lekarskim Uniwersytetu Warszawskiego opracowano projekt przygotowania kształcenia zawodowego felczerów, jednak nie został on zrealizowany. W 1830 roku zatwierdzono szkolenie felczerów w zakresie udzielania pierwszej pomocy. Warto zauważyć, że w tamtych czasach medycy początkowo nie byli zaliczani do osób wojskowych. Sytuacja ta zmieniła się w 1824 roku, kiedy stopnie medyczne przyrównano do stopni oficerskich. Starsi felczerzy uzyskiwali stopień podoficerski, z kolei felczerzy stopień szeregowy. Byli oni jedynymi żołnierzami bez uzbrojenia (Urbanek, 2011). W latach 60. XIX wieku w środowisku lekarskim pojawiły się pierwsze wątpliwości co do zasadności utrzymania zawodu felczera. W 1864 roku przedstawiciele Szkoły Głównej Warszawskiej zwrócili się do przewodniczącego Komisji Oświecenia Publicznego z projektem reformy, w którym dążyli do zniesienia zawodu felczera na rzecz wprowadzenia kształcenia nowej grupy medycznej o mniejszym znaczeniu. Komisja w tamtym czasie nie podjęła decyzji dotyczącej przyszłości profesji felczera (Pszczółkowska-Simiczjiew, 1972). W tamtym okresie zawód ten nie występował w krajach Europy Zachodniej (Urbanek, 2000). Równocześnie zauważono konieczność podniesienia standardów wykonywania tej profesji poprzez wprowadzenie podręczników skierowanych do tej grupy zawodowej.

Pierwszą taką publikacją był dzieło autorstwa Klemensa Maleszewskiego zatytułowane *Krótką nauką felczerską przez pytania i odpowiedzi ułożoną, z przyłączeniem wiadomości o sposobach ratowania od pozornej śmierci, od rozmaitych otruc i ukąszeniach od wściekłych zwierząt* wydane w pierwszej połowie XIX stulecia. Warto zaznaczyć, że autor w swojej książce spisał przymioty, którymi powinien wykazać się przyszły felczer. Zwrócił on uwagę, że kandydat musi być młody, grzeczny, uprzejmy, miły, przytomnego umysłu, śmiały, trzeźwy i uczciwy. Dodatkowo powinien cechować się doskonałą znajomością anatomii,

umiejętnością używania ziół oraz przygotowywania prostych leków. Jako ważne wskazano również: dobry słuch, wzrok, węch oraz umiejętności palpacyjne.

Kolejnym podręcznikiem skierowanym do felczerów był *Krótki rys anatomii opisanej dla użytku felczerów* Witalisa Wilczkowskiego, wydany w 1862 roku. Autor podzielił książkę na trzy części, koncentrując się na opisie materiałów opatrunkowych, podstawowych procedur chirurgicznych oraz anatomii opisowej.

W 1886 roku ukazał się podręcznik *Przewodnik dla felczerów, sióstr miłosierdzia i w ogóle dla osób zajmujących się pielęgnowaniem chorych* autorstwa Stanisława Jerzykowskiego. Publikacja zawierała informacje na temat anatomii, pielęgnacji chorych, udzielania pomocy cyrulicznej, zasad obowiązujących w aptekach, chorób zębów oraz zalet zatrudniania pracowników.

W 1910 roku wydano *Farmakologię felczerską* napisaną przez B.A. Oksa, zawierającą wskazówki dotyczące działania leków, sposobów przygotowywania oraz dawkowania podstawowych środków leczniczych. Podobna publikacja została wydana w 1911 roku przez Józefa Węgrzyzna. W 1954 roku pojawiło się zaś opracowanie *Farmakologia i receptura. Podręcznik dla felczerów* autorstwa Andrzeja Danysza, który szczegółowo omówił zagadnienia farmakologiczne. Do lat 50. XX wieku ukazało się sześć podręczników skierowanych dla felczerów w języku polskim.

Innym istotnym źródłem wiedzy dla tej grupy zawodowej i akuserek był „Przegląd Felczerski”, dwutygodnik wydawany w latach 1901–1939 w Warszawie. Brak regulacji profesji felczera po odzyskaniu niepodległości skłoniło środowisko felczerskie do licznych działań nawołujących do zmian w prawie (Urbanek, 2011). Sejm Rzeczypospolitej 1 lipca 1921 roku uchwalił ustawę felczerską, która przewidywała, że zawód ten mógł wykonywać tylko obywatel polski posiadający tytuł felczera uzyskany przed ogłoszeniem ustawy. W tym czasie felczerzy byli uprawnieni do udzielania samodzielnej pomocy lekarskiej do czasu przybycia lekarza, opieki leczniczej w pielęgniarstwie i ratownictwie, szczepień przeciwko ospie, zapobiegania nagminnie szerzącym się chorobom oraz wykonywania niektórych czynności chirurgicznych, takich jak

tamowanie krwotoków, usuwanie ciał obcych, cewnikowanie, płukanie żołądka, wstrzyknięcia podskórne oraz unieruchamianie złamanej kończyny. Nie mieli oni jednak uprawnień do leczenia chorób wenerycznych (Dz.U. 1921 nr 64, poz. 396). Kontrowersje wzbudzały zapisy ustawy ograniczające czynności felczera do udzielania pomocy do czasu przybycia lekarza, co uniemożliwiało podejmowanie stałego leczenia. Osoby wykonujące ten zawód mogły wystawiać recepty z wyjątkiem leków oznaczonych literą A. Nie miały zaś uprawnień do przygotowywania i sprzedaży leków, a wszystkie recepty skierowane do aptek musiały być rejestrowane w specjalnych księgach recept felczerskich (Dz.U. Nr 11, poz. 100). Od 1929 roku liczba przedstawicieli tej profesji stopniowo się zmniejszała. Felczery odchodzili z zawodu ze względu na brak pracy i niejednoznaczne przepisy dotyczące ich statutu. Co więcej, niechętnie byli zatrudniani do pracy u lekarzy powiatowych oraz w szpitalach pomimo dostępnych etatów. Nie byli oni uwzględniani w ustawach regulujących przepisy sanitarne, gdzie słowo „felczer” zastępowano wyrażeniem „pomocniczy personel lekarski”. Zmiany te uzasadniano przejściowością zawodu z racji napływu nowych kadr oraz ograniczenia pracy felczarów tylko do ziem dawnego zaboru rosyjskiego, czyli województw warszawskiego, łódzkiego, kieleckiego, lubelskiego, białostockiego, poleskiego i nowogródzkiego (Milewska, 2013). Zasięg tej profesji został rozszerzony w 1922 roku, obejmując powiaty: wileński, święciański, brąsławski, oszmański i trocki (Dz.U. 1922 nr 105, poz. 977). Dodatkowo w dwudziestolecie międzywojennym czynności felczerskie mogły być wykonywane przez dyplomowane sanitariuszki. Do pełnienia tych obowiązków dopuszczano również osoby niewykwalifikowane, co doprowadziło do powstania w środowisku wizerunku fałszywego felczera, który nie ma kwalifikacji i popełnia błędy, a to jedynie pogłębiało upadek zawodu. W 1931 roku felczery zostali uwzględnieni w ustawie Kas Chorych. Umowy z nimi zawierano na okres 3 lat z możliwością wypowiedzenia po sześciu miesiącach. Ich tygodniowy czas pracy wynosił od 4 do 8 godzin, a po roku pracy mieli prawo do miesięcznego urlopu. W umowach określono wynagrodzenie,

które nie mogło być niższe niż 35% płacy lekarzy (*Przegląd Felczerski*, 1931). W 1933 roku ustawa o ubezpieczeniu społecznym wprowadziła przepisy, zgodnie z którymi felczery mogli wykonywać czynności pomocnicze tylko na zlecenie lekarza lub w nagłych wypadkach, gdy ten nie mógł być wezwany (Dz.U. 1933, nr 51, poz. 396). W tym czasie działały lokalne związki zawodowe. W 1925 roku organizacje te weszły w skład Centralnego Związku Felczarów Rzeczypospolitej. Pomysłem było utworzenie izb felczerskich na wzór izb lekarskich czy aptekarskich. Ich związkowe plany pokrzyżował wybuch II wojny światowej (*Przegląd Felczerski*, 1925).

ZAWÓD FELCZERA W POLSCE PO II WOJNIE ŚWIATOWEJ

Jak wiadomo, II wojna światowa spowodowała znaczny niedobór kadr medycznych, co skłoniło do przyspieszonej „produkcji” fachowców w tej dziedzinie. W sześcioletnim planie „służby zdrowia” zakładano wykształcenie 7000 felczarów (Fikstus, 2017). Taki tytuł po wojnie mogli uzyskać obywatele polscy, którzy ukończyli liceum felczerskie, szkołę felczerską, posiadali wcześniejsze uprawnienia felczerskie, byli absolwentami Oficerskiej Szkoły Instruktorów Sanitarnych przy Centrum Wyszczolenia Sanitarnego w Łodzi, lub osoby z obywatelstwem polskim, które zdobyły równorzędne uprawnienia za granicą (Dz.U. 1950, nr 36, poz. 336). Pierwsze licea i szkoły felczerskie powołano w 1950 roku (Fikstus, 2017). Planowano, że nauka w tych liceach dla kandydatów posiadających wykształcenie na poziomie ośmiu klas szkoły podstawowej będzie trwała trzy lata. Osoby posiadające prawo do praktyki pielęgniarskiej lub położniczej oraz te, które ukończyły trzy pierwsze lata studiów na wydziale lekarskim, mogły natomiast pobierać naukę w szkołach felczerskich trwającą rok i sześć miesięcy (Dz.U. 1950, nr 36, poz. 336). Była ona bezpłatna. W myśl pierwotnych założeń felczer miał pełnić rolę pomocnika lekarza oraz zastępować go przy wykonywaniu prostszych zabiegów. Liczono, że to rozwiązanie przyczyni się do odciążenia lekarzy w zakładach pracy, spółdzielniach produkcyjnych oraz państwowych gospodarstwach rolnych. Planowano, że rocznie do

szkół felczerskich przyjętych będzie nawet 5000 uczniów. W 1950 roku powołano dwie szkoły felczerskie – w Szczecinie oraz Wrocławiu. Studentom tych placówek przysługiwało bezpłatne zakwaterowanie, a także możliwość otrzymania stypendium na utrzymanie rodziny. Absolwenci po odbyciu ustawowego okresu zatrudnienia mogli ponadto ubiegać się o możliwość przyjęcia na pierwszy rok studiów medycznych (Urbanek, 2011). Utworzenie liceów felczerskich przewidywano w miastach wojewódzkich i ośrodkach ważnych gospodarczo (Służba Zdrowia, 1952). Wstępne plany zakładały, że placówki te powstaną w Warszawie, Łodzi, Szczecinie, Gdańsku, Częstochowie, Gorzowie, Opolu, Świnicy, Toruniu, Siemianowicach, Wrocławiu i Kłodzku. W 1950 roku działalność rozpoczęło 12 liceów felczerskich. Do tych szkół przyjmowano osoby w wieku od 16 do 30 lat, które ukończyły co najmniej osiem klas szkoły podstawowej. Warto zauważyć, że przy przyjęciu do wspomnianych placówek konieczne było złożenie zaświadczenia związku zawodowego potwierdzającego pochodzenie socjalne i stopień zamożności. Preferowano osoby wywodzące się z rodzin robotniczych i chłopskich, co było uwarunkowane przekonaniem, że lepiej rozumieją one potrzeby ludności na terenach, na których miały pracować po ukończeniu szkoły. Proces ukończenia liceum felczerskiego wymagał zdania egzaminów dyplomowych obejmujących: egzamin pisemny z języka polskiego, dyżuru w szpitalu wraz z tworzeniem sprawozdania, egzamin praktyczny z zabiegów felczerskich i pielęgniarских oraz egzamin teoretyczny z języka polskiego, historii, nauki o konstytucji, chirurgii i ratownictwa, chorób wewnętrznych, zakaźnych, skórnych i wenerycznych, farmakologii oraz przysposobienia wojskowego (Urbanek, 2011). W 1955 roku zmieniono formę egzaminu, rezygnując z jednodniowego dyżuru. Zamiast tego wprowadzono sześciotygodniową praktykę, którą należało odbyć po zdaniu egzaminów z przedmiotów ogólnokształcących, ale przed kolejnymi częściami egzaminu dyplomowego (Dz.Urz. MZ, 1955, nr 5, poz. 29).

Pracę felczera w latach powojennych nadal regulowała ustawa z 1 lipca 1921 roku o uprawnieniach do wykonywania czynności felczerskich (Dz.U. 1921 nr 64, poz. 396).

W 1950 roku wprowadzono nową ustawę regulującą zawód. Felczerzy nadal mogli udzielać pomocy medycznej jedynie do czasu przybycia lekarza. Dodatkowo byli zobowiązani do zachowania tajemnicy zawodowej, co podkreślało ich odpowiedzialność etyczną i zawodową (Fikstus, 2017). W latach 50. XX wieku przedstawiciele tej profesji mieli dostęp do stanowisk takich jak: kierownik ośrodka zdrowia, lekarz domowy czy lekarz odcinkowy w dużym szpitalu. Mimo to brakowało jednolitych standardów i wyraźnie zdefiniowanych ról, które określałyby miejsce felczera w całym systemie służby zdrowia. Taki brak jasnych zasad prowadził do niepewności i trudności w ustaleniu ról i odpowiedzialności członków tej grupy zawodowej. W dodatku krytykowano programy nauczania za poświęcanie zbyt małej liczby godzin profilaktyce i higienie sanitarnej. Felczerzy spotykali się również z niechęcią ze strony dyrektorów szpitali i ordynatorów, co utrudniało im znalezienie zatrudnienia. W połowie lat 50. wielu z nich, mając problemy ze znalezieniem pracy w swoim zawodzie, decydowało się na zatrudnienie jako pielęgniarka lub higienista. Zatrudnienie zgodne z wykształceniem było możliwe głównie na głębokiej prowincji. Wiązało się to jednak z trudnościami mieszkaniowymi oraz brakiem pomocy ze strony innych zawodów medycznych. Felczerm zarzucano błędy przy wykonywaniu obowiązków lekarza bez odpowiedniego przeszkolenia (Urbanek, 2011). Zauważono, że przedstawiciele tej profesji dublują obowiązki pielęgniarek, a ponadto zawód ten stał się „niebezpiecznym konkurentem lekarza” (Służba Zdrowia, 1950). Zastrzeżenia budził również młody wiek absolwentów szkół felczerskich, co prowadziło do braku zaufania dla tej kadry wśród pacjentów (Służba Zdrowia, 1955). Pomimo promowanej wysokiej pozycji zawodowej praca felczerów była wyceniana często niżej niż praca średniego personelu medycznego. Felczerzy w przeciwieństwie do pielęgniarek nie otrzymywali wynagrodzenia za wykonywanie swoich obowiązków w godzinach nadliczbowych. W 1957 roku z zawodu odeszło 2300 osób. Spośród nich 1300 podjęło studia lekarskie, a 1000 rozpoczęło naukę w innym zawodzie medycznym (Służba Zdrowia, 1957).

Tabela 1. Liczba liceów felczerskich i uczniów pobierających naukę zawodu

Rok szkolny	Liczba liceów felczerskich	Liczba uczniów
1950/51	12	–
1951/52	15	–
1952/53	15	6967
1953/54	15	3917
1954/55	15	3567
1955/56	15	3121
1956/57	13	2570
1957/58	11	1293
1958/59	6	481
1959/60	3	138

Źródło: Urbanek, 2011, s. 92.

W 1955 roku odbyła się pierwsza robocza narada felczerów. Już wtedy informowano o niepewności dotyczącej przyszłości wśród słuchaczy szkół felczerskich. Proponowano jak najszybsze prawne uregulowanie zawodu i ogłoszono postulaty środowiska felczerskiego. Apelowano w nich o powołanie stowarzyszenia felczerów wchodzącego w skład izby lekarskiej, wprowadzenie tytułu starszego felczera, uregulowanie nadzoru lekarskiego nad felczerem, organizację szkoleń, reaktywację prasy zawodowej czy kontynuowanie corocznych zjazdów. Odpowiedzią na te postulaty było utworzenie kursów przygotowawczych dla felczerów chcących podjąć studia medyczne. Nie niosło to jednak za sobą poprawy warunków pracy w zawodzie. Dodatkowo w środowisku felczerskim na pierwszy plan wyniesiono postulat możliwości podjęcia studiów lekarskich obecnym felczerom. Zaproponowano, że jedna z akademii medycznych mogłaby zostać przekształcona na potrzeby ich kształcenia. W końcu doszło do cichej likwidacji szkół felczerskich. W 1962 roku Ministerstwo Zdrowia wystosowało do rektorów akademii medycznych propozycję stworzenia warunków umożliwiających felczerom podjęcie studiów bez zdania egzaminu wstępnego, co miało być pewną rekompensatą w stosunku do tej grupy zawodowej. Minister zdrowia i opieki społecznej Jerzy Sztachelski w jednej z rozmów

określił, że powstanie zawodu nie było błędem, jednak wynikało z określonej sytuacji powojennej (Urbanek, 2011).

ZAWÓD FELCZERA NA ŚWIECIE

Felczerzy, według Międzynarodowej Organizacji Pracy (MOP), są klasyfikowani jako paramedycy. Do tej samej kategorii mogą być zaliczane inne kadry, których zakres obowiązków jest podobny do felczerów. Nazwa zawodu może się różnić w zależności od kraju. W definicji MOP określono paramedyków jako osoby świadczące usługi doradcze, diagnostyczne, lecznicze i prewencyjne o ograniczonym zakresie i złożoności w porównaniu do lekarzy. Pracują one samodzielnie lub pod ograniczonym nadzorem lekarzy, stosując zaawansowane procedury kliniczne w leczeniu i zapobieganiu chorobom, urazom oraz innym fizycznym lub psychicznym upośledzeniom powszechnym w określonych społecznościach. W ostatnim czasie zaaprobowano pomysł utworzenia terminu, który lepiej odróżnia ratowników medycznych od paramedyków. Czas edukacji oraz tytuł zawodowy poszczególnych paramedyków jest często różny i odpowiada lokalnym potrzebom. Przykładem mogą być asystenci lekarzy w Ghanie, specjaliści ds. klinicznych w Kenii i Ugandzie, asystent medyczny

w Malezji czy urzędnik ds. zdrowia publicznego/chirurg ratunkowy w Etiopii. Kadre tę szkoli się w celu zaspokojenia potrzeb podstawowej opieki zdrowotnej (Antwi *et al.*, 2021). Tytuł felczera z kolei znany jest najczęściej wśród krajów dawnego Związku Radzieckiego i państw sąsiednich (Sidel, 1969).

W Rosji na początku XX wieku towarzysztwa felczerów zmieniły tytuł felczera na asystenta lekarza, mając nadzieję, że podniesie to ich status zawodowy. Według literatury tytuł felczera nadal jest używany. Określenie „asystent lekarza” funkcjonuje w Rosji zamiennie z pojęciami „sanitariusz” i „ratownik medyczny” (Ramer, 2018). W badaniu dotyczącym wizerunku felczera w mediach społecznościowych respondenci postrzegają go jak pracownika pogotowia ratunkowego lub lekarza wiejskiego. Wśród badanych 21% nie ma pewności co do rozróżnienia pomiędzy felczerami a lekarzami czy pielęgniarkami (Bogdan, 2023). Kandydaci na felczera przystępują do szkolenia na kierunku medycyna ogólna i uzyskują wykształcenie średnie medyczne. Aby rozpocząć to szkolenie, muszą ukończyć 11. klasę edukacji w Rosji oraz przejść testy psychologiczne. Brakuje klinicznego egzaminu wstępnego. Standardowy okres realizacji programu edukacyjnego przed 2022 rokiem wynosił 3 lata i 10 miesięcy. Studenci przyjęci po 2022 roku do zawodu przyuczają się w 2 lata 10 miesięcy. Po ukończeniu szkolenia otrzymują certyfikat uprawniający do pracy w zawodzie na okres 4 lat. Co 4 lata absolwenci muszą przystąpić do akredytowanego kursu i egzaminu, na który składa się egzamin komputerowy oraz zadania praktyczne i sytuacje. Warto odnotować, że studia lekarskie w Rosji trwają 6 lat (Romanov, 2021). Felczerzy mogą stanowić głównych usługodawców świadczeń medycznych na obszarach wiejskich, którzy w sytuacji bardziej skomplikowanych przypadków mają konsultować się z lekarzem. Osoby wykwalifikowane mają szansę podjąć pracę również w stacjach ratunkowo-położniczych, ratownictwie medycznym, wojsku, laboratoriach medycznych, przychodniach podstawowej opieki zdrowotnej (Piatkowska, 2024). W 2015 roku w Rosji było 129 900 felczerów. Prezydent Władimir Putin 3 lata później podkreślił potrzebę zwiększenia liczby

placówek medycznych oraz personelu medycznego średniego szczebla, szczególnie na obszarach wiejskich (Ramer, 2018).

Z kolei w Białorusi profesja felczera została zastąpiona zawodem ratownika medycznego, który jest często określane jako asystent lekarza opieki ambulatoryjnej. Ratownicy medyczni mają szerokie możliwości zatrudnienia, w tym pracę w karetkach pogotowia, punktach pierwszej pomocy, laboratoriach oraz jako asystenci lekarzy. Istnieje również możliwość, że w przypadku nieobecności lekarza mogą oni wykonywać jego obowiązki, a na wsiach często pełnią rolę zastępczą (Bobrujska Szkoła Medyczna, 2023).

Na Ukrainie w 2010 roku felczerzy zapewniali podstawową opiekę blisko w 40% wiejskich przychodni. Szkolenie przygotowujące do wykonywania tego zawodu trwało wtedy 3 lata i odbywało się w jednej z 60 szkół felczerskich w kraju. Studenci otrzymywali stypendium rządowe na czas nauki. Po ukończeniu szkolenia absolwenci mieli możliwość znalezienia zatrudnienia w wiejskich ośrodkach zdrowia oraz zespołach pogotowia ratunkowego. Ministerstwo Zdrowia Ukrainy 1 listopada 2017 roku wprowadziło zawody ratownika medycznego oraz technika ratownictwa medycznego. Felczerzy pracujący w zespołach ratownictwa medycznego mieli możliwość przejścia na nowe stanowisko po ukończeniu zaawansowanego szkolenia w okresie przejściowym trwającym 5 lat. Zgodnie z tą klasyfikacją zawodową, profesja felczera została zastąpiona zawodem ratownika medycznego. Wymagania kwalifikacyjne dla ratownika medycznego są wyższe niż w przypadku felczera i skupiają się na zapewnieniu opieki medycznej w nagłych wypadkach na poziomie zaawansowanych zabiegów resuscytacyjnych. Technik ratownictwa medycznego ma zastąpić kierowców karetek i zapewnić podstawową opiekę na etapie przedszpitalnym (Multak, 2010). W 2017 roku w Ukrainie pojawiły się propagandowe i fałszywe doniesienia sugerujące, że wszyscy felczerzy zostaną zwolnieni z pracy i zastąpieni przez ratowników medycznych. Według Ministerstwa Zdrowia reforma klasyfikacji zawodów miała na celu przybliżenie się do norm obowiązujących w Unii Europejskiej. Wiceminister zdrowia Aleksander Linczewski wspominał, że zgodnie z zaleceniami

WHO w Ukrainie planowane jest wprowadzenie „angloamerykańskiego” ambulansu, w którym pomocą służą nie lekarze, ale wykwalifikowani ratownicy medyczni (Makarenko, 2017).

W Kazachstanie, Kirgistanie i Tadżykistanie obecnie nadal zachowane są tradycyjne stanowiska felczerów położnych jako podstawowy poziom opieki zdrowotnej na obszarach wiejskich. Najczęściej placówki te obsługują mieszkańców małych wiosek oraz ludność z odległych obszarów o populacji od 500 do 2000 osób i są regularnie odwiedzane przez lekarzy rodzinnych.

W Uzbekistanie placówki obsługiwane przez felczerów w większości przemianowano na wiejskie placówki lekarskie, jednak w odległych rejonach nadal obsługują je felczerzy (Rechel *et al.*, 2023).

W Mongolii felczer definiowany jest jako pracownik podstawowej opieki zdrowotnej z trzyletnim stażem medycznym. Przedstawiciele tej profesji zapewniają opiekę przedporodową i poporodową (Jigijdsuren, 2021). Do innych ich obowiązków należy nadzorowanie stanu zdrowia danej populacji, identyfikacja osób potrzebujących pomocy wśród kobiet w ciąży, dzieci do lat 5 i seniorów, prowadzenie ewidencji dzieci wymagających szczepień oraz zapewnienie podstawowej opieki zdrowotnej, szczególnie na wsiach (Como, Batdulam, 2012). Felczerza opisuje się tam jako minilekarza. Główna różnica pomiędzy felczerem a położnym polega na tym, że ten pierwszy może przepisywać leki.

Felczerzy stanowią kluczowy element systemu ochrony zdrowia w Mongolii. W 2011 roku pracowało tam 2393 przedstawicieli tej profesji w porównaniu do 615 położnych (Willot *et al.*, 2018). Historia szkolenia felczerów w tym kraju sięga przełomu lat 1934–1935, kiedy to rozpoczęto pierwsze programy szkoleniowe dla tego zawodu. Program trwający 3 lata był kontynuowany od 1993 roku. Stopniowo szkolenie felczerów wygaszano w różnych prowincjach Mongolii: w 2012 roku w Ułan Bator, w 2016 roku w Dakhan, w 2017 roku w Dornogivi oraz w 2018 roku w Gobi–Altai. W 2021 roku w państwie było 2410 felczerów praktykujących w aktywnej służbie zdrowia (Antwi, 2021). Absolwenci programów szkoleniowych dla felczerów mogą kontynuować swój rozwój zawodowy

głównie w obszarach zdrowia publicznego, takich jak biostatystyka i epidemiologia.

ZAWÓD FELCZERA OBECNIE W POLSCE

Według obecnych przepisów zawód felczerza w Polsce może wykonywać osoba, której Naczelna Rada Lekarska przyznała prawo wykonywania zawodu, a także wpisana do Centralnego Rejestru Felczerów (Dz.U. 1950 nr 36, poz. 336). Pomimo braku możliwości kształcenia się w ramach tej profesji od 1 stycznia 2008 roku do 30 czerwca 2017 roku wydano w kraju 36 decyzji o potwierdzeniu kwalifikacji zawodowych felczerza. Wnioskodawcy uzyskiwali je w Ukrainie (19 osób), Kazachstanie (7), Białorusi (6), Rosji (1), Azerbejdżanie (1), Mongolii (1) (Kanownik, 2018). Centralny Rejestr Felczerów prowadzony jest przez Naczelną Radę Lekarską na zlecenie Ministerstwa Zdrowia. Warto odnotować, że w 2009 roku dr n. med. Marian Zembala zainicjował pilotażowy program szkoleniowy utworzenia stanowiska chirurgicznego asystenta lekarza. Nowy zawód miał być wzorowany na profesji asystenta lekarza występującej w amerykańskim systemie opieki zdrowotnej. Stanowisko to jest przyrównywane do zawodu felczerza (Bareja, 2020). W 2021 roku uchwalono utworzenie nowej dziedziny szkolenia specjalizacyjnego „chirurgiczna asysta lekarza”. Zgodnie z nowymi przepisami kształcenie w tej specjalizacji jest możliwe w ramach studiów podyplomowych i może zostać podjęte przez absolwentów pielęgniarstwa, fizjoterapii oraz ratownictwa medycznego. Ma ono na celu wykształcenie specjalistów, którzy będą wspierać zespoły chirurgiczne (Fron, 2023). Ustawa z dnia 16 lipca 2020 roku o zmianie ustawy o zawodach lekarza i lekarza dentyisty oraz niektórych innych ustaw nie przewiduje nadawania uprawnień do wykonywania zawodu felczerza po dniu 8 sierpnia 2020 roku. Wyjątek stanowiły osoby, które przed tą datą uzyskały decyzję ministra zdrowia o potwierdzeniu kwalifikacji. Mogły one się ubiegać o nadanie uprawnień do dnia 1 stycznia 2022 roku (Dz.U. 2020, poz. 1291). Obecne przepisy przewidują, że felczer posiadający prawo wykonywania zawodu i niewykonyjący go przez 5 lat traci to prawo i podlega wykreśleniu z Centralnego Rejestru Felczerów. Zgodnie z danymi na dzień 27

grudnia 2023 roku w Polsce pracuje zawodowo 285 felczarów, a 727 osób posiadających kwalifikacje felczarskie nie jest zatrudnionych w zawodzie (Centralny Rejestr Felczarów, 2023).

PODSUMOWANIE

Zawód felczera doświadczył istotnych zmian i przekształceń na przestrzeni lat. W dawnych czasach jego przedstawiciele cieszyli się większym uznaniem ze względu na umiejętności i wkład w opiekę zdrowotną społeczeństwa. Mimo upływu lat tytuł profesji przetrwał, chociaż obowiązki i kompetencje felczarów zaczęły być przejmowane przez inne grupy medyków, głównie przez ratowników lub asystentów lekarzy. Niemniej w niektórych obszarach, szczególnie tam, gdzie występuje niedobór personelu medycznego, wartość tego zawodu wciąż jest dostrzegana. W dążeniu do włączenia asystentów chirurgów do systemu opieki zdrowia można upatrywać chęć przywrócenia niektórych aspektów roli felczera w obszarze opieki zdrowotnej.

BIBLIOGRAFIA

- AGAD Warszawa (2024). Zbiór Archiwum Królestwa Polskiego nr 11, Zespół ks. 45/46 pkt 16.
- Altantuya J., Oyun, B., Habib N. (2021). *Supporting primary health care in Mongolia: Experiences, lessons learned, and future directions*. ADB East Asia Working Paper Series nr 35, <https://www.adb.org/publications/supporting-primary-health-care-mongolia>.
- Antwi J., Arkoh A.A., Choge J.K., Dibo T.W., Mahmud A., Vankhuu E., Wanyama E.K., McKinley D.W. (2021). Global accreditation practices for accelerated medically trained clinicians: a view of five countries. *Human Resources for Health*, 19, s. 1–7.
- Arcta M. (1946). *Słownik wyrazów obcych*. Warszawa. Wydawnictwo S.Arcta.
- Bareja S. (2020). Poland and physician assistants. *JAAAPA*, 33(11), s. 47–49.
- Bobrujska Szkoła Medyczna (2023), https://www.bobrujmedcollege.by/entrant_career-guidance_about-the-profession-of-paramedic.html (dostęp: 31.12.2023).
- Bogdan I.V., Gornostalev M.D. (2023). Public perception and social media image of feldsher in Moscow. *Заболеваемость детей первого года жизни в Москве, в том числе в период пандемии COVID-19*, 4(4), s. 77–85.
- Centralny Rejestr Felczarów (2023), <https://nil.org.pl/rejestry/centralny-rejestr-felczarow> (dostęp: 1.02.2024).
- Como E., Batdulam T. (2012). The role of community health workers in the Mongolian CBR programme. *Disability. CBR & Inclusive Development*, 23(1), 14–33.
- Danysz A. (1954). *Farmakologia i receptura*. Warszawa: Państwowy Zakład Wydawnictw Lekarskich.
- Fiktus P. (2017). Prawno-społeczna pozycja felczera w Polsce w latach 1945–1989. *Polska 1944/45–1989*, 15, s. 127–148.
- Fron K., Waszak J., Chrapek M., Bareja S. (2023). PAs in Poland: The inaugural surgical PA curriculum. *JAAPA*, 36(9), s. 1–4.
- Gembarzewski B. (1903). *Wojsko Polskie: Królestwo Polskie 1815–1830*. Warszawa. Wydawca Konstanty Trepte.
- Giedroyc F. (1913). *Rada Lekarska Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego (1809–1867)*. Warszawa. Wydawca E. Wende.
- Instrukcja nr 16/55 Ministra Zdrowia z dnia 5 marca 1955 r. w sprawie trybu składania egzaminów dyplomowych państwowych liceach felczarskich (Dz.Urz. MZ 1955, nr 5, poz. 29).
- Jerzykowski S. (1886). *Przewodnik dla felczarów, sióstr miłosierdzia i w ogóle dla osób zajmujących się pielęgnowaniem chorych*. Poznań.
- Kanownik G. (2018). *Czas na felczera*, <https://podyplomie.pl/medical-tribune/29810,czas-na-felczera> (dostęp: 29.12.2023).
- Makarenko W. (2017), <https://kp.ua/life/591749-medreforma-vmesto-vracha-y-feldshera-na-vyzov-pryedet-paramedyk-kto-eto-takoi> (dostęp: 3.02.2024).
- Malaszewski K. (1849). *Nauka krótka felczarska, przez pytania i odpowiedzi ułożona, z przyłączeniem wiadomości o sposobach ratorwania o pozornej śmierci, od rozmaitych utruc i ukąszenia od wściekłych zwierząt, z przydaniem sposobu utrzymywania pijawek, z tablicą wyobrażającą ciało człowieka w przecięciu, z odznaczeniem arteryj, żył i mięśni*. Wilno: Drukiem Józefa Ungra.

- Milewska M. (2013). Pracownicy ochrony zdrowia Mazowsza Północnego w latach 1865–1915. *Rocznik Mazowiecki*, s. 111–131.
- Multak N. (2010). An Update on Feldsher Training and Practice in the Ukraine. *The Journal of Physician Assistant Education*, 21(3).
- Oks B.A (1910). *Farmakologia Felczerska*. Warszawa. Druk P. Ambroziewiczza.
- Piatkowska E. (2024). *Профессия фельдшер*, <https://www.kp.ru/edu/rabota/professiya-feldsher/> (dostęp: 3.01.2024).
- Przegląd Felczerski* (1925), 1, 1.
- Przegląd Felczerski* (1931), 4, 13.
- Pszczółkowska-Simiczijew J. (1972), Rys historyczny zawodu felczera w Polsce do 1938 r. *Acta Universitatis Wratislaviensis. Prace Pedagogiczne I*.
- Ramer S.C. (2018). The Russian feldsher: a PA prototype in transition. *JAAPA*, 31(11), s. 1–6.
- Rechel B., Sydykova A., Moldoisaeva S., Sodiqova D., Spatayev Y., Ahmedov M., Robinson S., Sagan A. (2023). Primary care reforms in Central Asia – on the path to universal health coverage? *Health Policy OPEN*, 100110.
- Romanov A. (2021). The Russia Feldsher Overview. *Social Innovations Journal*, s. 1–3.
- Rozporządzenie Ministra Zdrowia Publicznego z 20 stycznia 1922 roku wydane w porozumieniu z Ministrem byłej Dzielnicy Pruskiej w przedmiocie wydawania z aptek środków leczniczych oraz określania ich ceny (Dz.U. 1922 Nr 11, poz. 100).
- Rozporządzenie Ministra Zdrowia z 20 października 1922 roku w przedmiocie wprowadzenia na Ziemię Wileńską niektórych rozporządzeń sanitarnych oraz dotyczących aptek (Dz.U. 1922 Nr 105, poz. 977).
- Sidel V.W. (1969). The Feldsher in the USSR. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 166(3), 957–966.
- Słownik języka polskiego* (1978), t. 1, red. M. Szymczak. Warszawa. Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Służba Zdrowia* (1950), nr 1, s. 33.
- Służba Zdrowia* (1952), nr 4, s. 17.
- Służba Zdrowia* (1955), nr 1, s. 14.
- Święch W. (2023). Zawód felczera w świetle przepisów obowiązujących w II Rzeczypospolitej. *Czasopismo Prawno-Historyczne*, 75(2), s. 125–146.
- Turoś M. (2012). *Urządzenie Szpitalów dla Wojsk Xięstwa Warszawskiego wydane w Warszawie 6 marca 1809 roku. Dokument sprzed dwóch stuleci współcześnie*.
- Uchwała nr 392 Prezydium Rządu z dnia 26 maja 1951 roku w sprawie dwuletnich szkół felczerskich (M. P. 1951 Nr 50, poz. 666).
- Urbanek B. (2000). Lekarze a inne zawody medyczne na przełomie XIX i XX w. (felczery i tworzenie zawodu pielęgniarstwa). *Medycyna Nowożytna: Studia nad Historią Medycyny*, 7(1), s. 77–85.
- Urbanek B. (2011). *Zawody diagnosty laboratoryjnego i felczera na ziemiach polskich w XIX i XX wieku*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza.
- Ustawa z dnia 1 lipca 1921 roku o uprawnieniach do wykonywania czynności felczerskich (Dz.U. Nr 64, poz. 396).
- Ustawa z dnia 16 lipca 2020 roku o zmianie ustawy o zawodach lekarza i lekarza dentystry oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2020, poz. 1291).
- Ustawa o zawodzie felczera z dnia 20 lipca 1950 roku (Dz.U. 1950 nr 36, poz. 336).
- Ustawa z dnia 28 marca 1933 roku o ubezpieczeniu społecznym (Dz.U. 1933, nr 51, poz. 396).
- Willott C., Sakashita R., Gendenjamts E., Yoshino Y. (2018). Distance learning for maternal and child health nurses and midwives in Mongolia: a qualitative evaluation. *International Nursing Review*, 65(4), s. 577–585.
- Węgrzyn J. (1911). *Formularz felczerski, czyli Zbiór recept stosowanych przez lekarzy w ambulatoriach kolejowych, fabrycznych, szpitali i t. d. i sposób przyrządzania lekarstw według przepisów obowiązującej u nas Farmakopei*. Warszawa: Druk P. Ambroziewiczza.

Źródła finansowania / Funding sources: brak źródeł finansowania / no sources of financing

Wkład autorów / Authors' contributions:

Konflikt interesów / Conflict of interest: brak konfliktu / no conflict of interest